

ONDER HET DAL

Arjaan van Nimwegen

Onder het dal

De auteur ontving voor het schrijven van deze roman
een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© Arjaan van Nimwegen 2016

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Bureau Beck

Illustratie omslag © Barend Cornelis Koekkoek,
Luxemburgs landschap met het dorp Schönfels (1846)

Foto auteur © Koos Hageraats

NUR 301

ISBN 978 90284 2640 5

www.wereldbibliotheek.nl

*Een wees ben ik, vader noch moeder ken ik,
ik moest uit de diepten gehaald worden als een vis,
of viel uit de hemel als een steen.*

– Inscriptie op Carl Jungs toren in Bollingen

Le Paradis provient d'une aberration.

– Robert Garcet

Maart 1871

Nog steeds wil Mathieu niet echt geloven in de rest van de wereld. Dit dal. Hij woont er al zijn hele leven en is er zelden weg geweest. Als hij het zou opmeten – maar hoe moet hij dat doen? – kwamen er misschien wel getallen uit, in gemeten, bunders, morgens of in nieuwerwetse hectaren, allemaal verschillende getallen die niets vertellen over het onmeetbare land, zijn wereld.

Een enkele keer houdt hij zijn paard in en kijkt rond over de hellingen, bespikkeld met gaten als gedroogde koeienvlaaien in een zomerwei waarin strontvliegen hun eitjes hebben gelegd. Hij ziet graften, klavervelden en roggeakkers, verspreide elzenbosjes, de hoge populieren die in een slingerende rij de beek volgen naar de Ebermolen, waar hij al vijfendertig jaar met de Hollandse heren Willem en Simon woont als in een vesting aan de rietrand van het moeras, en verder naar het zuiden de mergelgroeven, waar Lieven Desmet en zijn trawanten zich schuilhouden. Daar hoort hij niet, hij hoort bij de kleine, omhaagde weidegronden met schapen en geiten en een paar magere koeien, en hij verbaast zich over de uitgestrektheid, nu nog kaal met een lichtgroen waas. In de zomer vervagen de groenen en gelen in de verten tot blauwe nevel, het blauw is hem liever dan het groen. Op regendagen worden het dal en de koepel erboven loodgrauw, dan is het een rijk zonder grenzen, uitdijend en krimpend, het rijst en daalt op een oude adem binnen de aarde, een borstkas is het, of eerder nog een buik, gezwollen en veerkrachtig als ze adem schept, en week en modderig na een uitademing. Een pulserend landschap. Het is zijn land, hij is het zelf, hoe kan hij hier ooit weggaan?

Gérard is dood. Geen van de kameraden had iets anders verwacht. Lieven Desmet en Severijn Vertieren waren hem twee dagen na de laatste zangavond op een winderige avond in zijn hol gaan opzoeken, maar troffen hem daar niet aan. Er werd besloten tot een algemeen overleg, maar voor het daarvan kwam, vond Lieven hem vanmorgen vroeg achter doornstruiken, half weggezakt in weer een nieuw gat in de bosgrond. Een fles blauwzuur lag naast hem, waarschijnlijk had een van de vroegere zinkarbeiders hem ooit daaraan geholpen. Het moest een vreselijke dood geweest zijn, maar daar werd over gezwegen.

Het rouwen zijn ze verleerd, de zes mannen die nog over zijn van het vergeten Maasleger, de dood is geen schok maar een bevestiging van de teloorgang. De dingen gaan zoals ze gaan, en of dat goed of slecht is, is van geen belang. Er is weemoed, maar die is er altijd. In de grote caverne in de mergelgroeve is het vuur aangelegd, ze zitten rondom het lijk in zijn versleten uniformjas, verstijfd op het grote gele blok steen, het gezicht blauw, in een grimas die niet weg te strijken is. Ceremoniën en ritens zijn ze vergeten. Iemand begint een Paternoster te lispelen, maar raakt na twee zinnen de draad kwijt. Lieven heft zijn gezicht op naar het vlammenschijnsel op de mergelwanden en vraagt zich af wanneer zijn woede groter zal zijn dan zijn angst.

Simon kan het niet langer uitstellen. Zo vaak heeft hij zich aan zijn schrijftafel gezet, schikte zijn pennen, bladerde door boeken, verzon uitvluchten en was dan weer naar buiten gestapt, weg van de Ebermolen waar Willem verslonsde in zijn dichtgeslibde studeerkamer boven, en dan had Simon weer zijn eeuwige rondwandeling door het dal gemaakt. Hij moet het uitleggen, nee, geen verantwoording afleggen, hij is niet schuldig, maar het moet worden vastgelegd, alsof het de waarheid is, al is het maar zijn eigen waarheid.

Charles wil dat hij hersenschimmen op schrift stelt. Simon heeft heimwee naar de oude sprookjes waarin hij en Charles leefden, nu er alleen maar machteloze verzinsels zijn overgebleven: systemen, theorieën, geen *phantaisie*, geen poëzie, geen wonderen. Hij

heeft het oprecht geprobeerd, maar de pen viel hem uit zijn handen bij zo veel onwaarschijnlijkheid. Maar schrijven moet hij.

Hij staart naar zijn oude Heine-uitgave. Weer een lokkende afleiding.

Das ist der alte Märchenwald!

Es duftet die Lindenblüte!

Der wunderbare Mondenglanz

Bezaubert mein Gemüte.

Simon recht zijn rug, krabt zijn pen schoon, doopt hem in de inktkoker en onderdrukt een huivering boven het lege eerste blad van het koopmansjournaal. Moed, moed. *Memoires van Simon de Beer, behelzende gebeurtenissen in Utrecht, Groningen en het Eberdal, vanaf het jaar 1831 tot heden, de 20ste maart 1871* noteert hij krullerig boven de voorgedrukte kolomlijnen. Het is een lang verhaal, maar als hij terugkijkt lijken die veertig jaren zich samen te ballen tot een paar dagen. En nu resten er ook nog maar een paar dagen, deze wereld loopt op zijn einde. Hij zal hard moeten werken als hij alles wil vertellen: over hoe dit land ontstond en zich in zichzelf terugtrok, over zijn vriend en leidsman Willem en de wanen waaraan hij ten onder ging, over de vrouw Berthe – als hij durft –, over het kind Charles en zijn mythologische waarheid, over het scharminkel Lieven Desmet en de schuwe deserteurs in de holen, over de trouwe Mathieu Snoeck en de duldende boeren op de hoeven, en over de grote tragische liefde van Charles en Maleine. Maleine – even aarzelt hij. Nee, nog niet. Hij moet terug naar het begin. Twee studenten in Utrecht, veertig jaar geleden. De wereld was wijd en open en alles was mogelijk.

Memoires van Simon de Beer

Toen in het jaar 1835, vier jaren na de Veldtocht tegen de woelzieke Belgen, mijn vriend Willem Taillefer besloot de wereld waarin hij leefde en leed vaarwel te zeggen en een nieuwe maatschappij te stichten, heb ik korte tijd getwijfeld aan de zin en de kans op slagen van die onderneming, maar nooit aan de zekerheid dat ik hem moest volgen. Zijn bevolgenheid was altijd mijn baken geweest in de jaren daarvoor, toen wij aan de Utrechtse Academie studeerden. Mijn geestdrift als historicus was grotendeels gegrondvest op papier, denkbeelden die anderen voor mij hadden genoteerd, bespiegeld en becommentarieerd, terwijl hij, de theoloog, man van het levende Woord, de bezieling uit zijn hart haalde. Hij was het natuurlijk middelpunt van elke studentenjoel, zat in alle besturen en domineerde de liederentafel. Dienstboden en naaistertjes wierpen lokkende blikken op zijn ferme gestalte, en ook de enkele jongedames van onze stand die wij ontmoetten konden een bos nauwelijks verbergen, als hij de thee gebruikte in het gezin van een der professoren, of, zwierig met zijn wandelstok wijzend en prikkend, een zondagmiddagwandeling maakte over de Maliebaan. Hij scheen het niet te merken, al sprak hij vaak in abstracte termen over de roerselen van zijn hart. Ikzelf was vrij van zulke aandoeningen, maar ik spiegelde mij aan zijn glorie. Afgunst was mij in die dagen vreemd.

Ik voelde mij noodlottig aangetrokken tot een Engelse actrice die zich wel in bierhuizen ophield, een weelderige, zeer jonge vrouw, welhaast een kind, met vlammend rode haren, een charmant accent en een onweerstaanbare spottende glimlach, die mij

kleding, sieraden en snuisterijen wist af te troggelen zonder daar ooit iets tegenover te stellen, in tegendeel: ze vernederde mij door haar gunsten te verdelen over diverse aanbidders, kunstenaars – zij poseerde als schildersmodel – maar ook over heren van degelijke stand. Wat ik had aangezien voor een romance herkende ik weldra smartelijk als een zakelijke affaire op basis van hebzucht en wellust, en sindsdien heb ik mij verre weten te houden van dergelijke zwakheden. Want dat zijn het. Ik vernam later dat zij als chanteuse is gaan werken in een cabaret van laag alloo. Lizzie heette zij.

De boeken waren mij lief, maar vaak voelde ik mij dor en stoffig bij Willems schittering, die niet uit opgetekende wijsheden maar uit het leven zelf voortkwam. Ik volgde hem in '31, toen het benarde vaderland ons riep en wij, student nog, ons meldden als Vrijwillige Jagers in de gerechtvaardigde strijd tegen de oproerige zuiderlingen. 'Geen papieren wetten,' zo zei hij, 'vlees en bloed.' Al was politiek gekonkel hem een gruwel, al had hij weinig op met gekroonde hoofden, hij was ervan overtuigd dat hij een daad moest stellen.

Zijn vuur sloeg over op mij. Met ons regiment trokken wij op door Brabant en troffen een verdwaasde, onverschillige en soms ronduit vijandige bevolking aan. Strijd hebben wij niet mogen – of hoeven – leveren, onze voornaamste krijgsverrichtingen waren het intimideren van arme, ongeletterde boeren en het in beslag nemen van hun etensvoorraden. Verder verveelden wij ons vooral. Alles in dienst van Vorst, Vaderland en Eer, maar mijn ontgoocheling was er niet minder om, zeker niet toen Willem zich openlijk tegen het krijgsbedrijf keerde, en mijn eens brandende vechtlust doofde tot as. De Vorst was voor hem een dwingeland zoals zijn vader, een fervent Oranjeklant tegen wie hij zich altijd gekeerd had, het uiteengevallen Vaderland zag hij, nu hij het bereisd had, als een armoedige verzameling gehuchten, bevolkt door onverstaanbare, geknechte bedelaars. Er bleef hem alleen de Eer, en die hield hij aan zichzelf.

Onze glorieuze legers hadden de slag gewonnen, al bracht ons dat weinig baat, zoals later zou blijken. De intocht van de stu-

dentenjagers in Utrecht, door erepoorten van dennengroen, omstuwd door maagden in witte mousseline, de ontvangst ten stadhuize door welgeklede, goed doorvoede heren die onder een beschaafd driewerf 'hoezee' met bepluimde steken en glanzende hoeden zwaaiden, beleefden wij in een roes, zij het geen aangename. Achter de rijen vaderlandslievende burgers, wuivend met palmtakken, hadden wij het luizig volk uit de krottenbuurten zien staan, vuile vrouwen en snotterige kinderen, zwijgend, stompzinig van armoede en even vijandig als de dagloners en lompenvrouwen in Brabant. Ik keek mijn kameraad van terzijde aan en zag dat hij dezelfde schaamte voelde. Voor die ellendigen hadden we moeten vechten, niet voor de eer, en zelfs daarvoor hadden wij niet gevochten.

Tijdens de galmende toespraak van een der heren stonden wij strak in rotten opgesteld, tot ik Willem zag wankelen. Hij schudde zijn hoofd, zei, duidelijk verstaanbaar: 'Er is meer dan dit,' legde zijn wapen voor zich op de grond en verliet het gelid. Ik volgde hem, zoals altijd. Wij werden bestraft, want wij stonden nog onder de krijgstucht, en in het cachot heeft hij me verteld over zijn visioen.

Een visioen, dat was het. Al eerder had Willem mij zijn ideeën uiteengezet over een maatschappij van broeders, saamhorig werkend voor het gezamenlijk heil, afkerig van geestdrijverij en niet verdeeld in godsdienstige of politieke facties. 'Wij allen vormen de wereld,' zei hij. Ik zag dat als een mooi, vredelievend ideaal, al had ik bedenkingen bij zijn overtuiging dat er een wijze voorzienigheid bestaat, onder welke bestier het mensdom meer en meer tot menselijkheid nadert – dat geloof had ik afgezworen, zij het in stilte. Maar desondanks kon ik het onderstrepen, te meer daar elke praktische onderbouwing voorlopig ontbrak.

Wat hij toen, in dat bedompte hol, met schitterogen en gonzende stem schilderde, kreeg ondanks zijn vervoering een gewaagde concrete omlijning. Het koninkrijk viel uiteen, nieuwe verhoudingen waren aanstaande en de verbrokkeling was overal zichtbaar. Als in een hondenkooi vochten de stamverwanten

om stukken land, als lappen vlees uit elkanders lijf gescheurd, niet beseffend dat de grootmachten om ons heen de verdeling van de buit bepaalden. Door niet meer dan een pennenstreek aan een conferentietafel zouden steden door harteloze grenzen van hun achterland worden gescheiden, dorpen zouden verschuiven, en argeloze, onwetende mensen die al eeuwen hun akkers, weiden en levens met elkaar deelden zouden hun burens als vreemdelingen, ja, vijanden gaan zien. In de achterlijke grensgebieden van Brabant en Limburg zou het gebeuren, en ergens in die verwaarloosde, deels braakliggende landen moest het mogelijk zijn om in de algehele verwarring een klein gebied te verwerven en daar het prinsdom van vrede en gerechtigheid te stichten dat mijn goedwillende vriend voor ogen stond. Harmonie. Eendracht. Broeders die met broeders deelden. Vaak verwees hij naar de onderneming van generaal Van den Bosch, die in de woeste veengebieden van Drenthe zijn kolonies had gesticht, waar welwillende paupers door gezonde arbeid in de natuur tot verantwoordelijke burgers werden omgevormd, en Willem maakte plannen om de gestichten te bezoeken, als voorbereiding op zijn eigen broederrijk.

Ik twijfelde – natuurlijk twijfelde ik. Maar ik sprak mijn twijfels niet uit en volgde gefascineerd de ontwikkeling van zijn gedachtegang, want diep in mezelf was er een vertrouwen, mogelijk voortgekomen uit mijn eigen wanhoop, dat als deze wereld al zou kunnen veranderen, ik haar lot alleen maar in Willems handen kon leggen.

Wij werden niet al te eervol afgedankt als gelegenheidssoldaten en keerden terug naar de routine van colleges, studie en de kameraadschappelijke omgang van jongelieden, maar het studentenleven had zijn onbezorgde bekoring verloren, voor Willem zowel als voor mij. Hij leed aan een nevrotische onrust, die hem zijn studiemakkers deed mijden en op lange, eenzame wandelingen in de omgeving voerde; ikzelf verviel in een lethargie, gevoed door het lezen van gevoelvolle verzen, meest van Hoogduitse makelij, en bewoonde een waanwereld vol bevallige schijnge-

stalten, die mij van mijn studie afhield, maar mij niet geheel onaangenaam was.

Uiteindelijk rondden wij toch onze studies af, en ik vertrok naar mijn familie in Groningen, voor een korte tijd, zo meende ik. Willem werd beroepen in een kleine gemeente in Friesland, en wij hadden alleen schriftelijk contact, al moet ik zeggen dat mijn bijdrage aan de correspondentie beperkt en banaal was. De politiek stond mij inmiddels tegen, het gekonkel van facties en het geschuif met pretendentes voor de kersverse Belgische troon vervulden me met walging, zeker toen ik las dat onze tegenstander generaal Daine zich inmiddels in het kamp der Orangisten bevond en onze Erfprins steunde.

Ik schreef over dagelijkse beslommeringen en nooit over wat mij werkelijk bezighield: mijn groeiend besef van de absurditeit van de wereld die mij omringde, waar elk teken van wijs bestuur en doelgerichtheid van een hogere macht allengs vervaagde, en evenmin over de onzekerheden die mij kwelden omtrent de weg die ik zou moeten volgen. Ik kon het niet – zijn zekerheden deden mijn pen verstarren. Ik koesterde mij in de warmte van mijn gerieflijk ouderlijk huis, en vergat mijzelf urenlang in de huisbibliotheek, met mijn vaders uitgelezen prentencollectie. Vanaf mijn vroege jeugd had hij mij die beeldenwereld binnengevoerd, die van de machtige watervallen der Niagara, de rijkdom van de Indische paleizen der maharadja's, tempels en piramiden, en ook die van de sagen en legenden vol reuzen, dwergen, elfen en trollen, onkwetsbare helden en kwijnende, wonderschone maagden in passende, middeleeuwse decors. Nu, op de grens van een praktisch leven, leken die beelden hechter met mijzelf verweven dan ooit.

In de muziekkamer luisterde ik naar mijn moeders fortepijnospel. Ze had een lieflijk toucher, en ik liet mij willoos aangedaan worden bij haar tinkelende romancen, ik keek naar haar mooie lippen, trillend in het kaarslicht en verlangde niets meer te verlangen. Soms verpoosden wij ons met wandelingen in het Sterrebos, en wij voerden gefluisterde gesprekken vol weldadige stilten in het prieel in onze kleine, omsloten stadstuin, ik las haar

verzen voor van mijn geliefde dichters, en niet zelden keken wij elkaar lang en woordeloos aan, waarbij haar grote donkere ogen blonken als zieldiepe meren.

Intussen werden Willems brieven alleen maar langer, zijn handschrift werd groot en trots en overwoekerd door grafische extase: uitroeptekens, onderstrepingen, kapitalen. Drie jaren lang was het idee hem blijven beheersen, het groeide uit, van een ideeënrijk van beloften tot een concreet gebied, een aardse land met grenzen, een landschap van heuvels en bossen en stromen, en bewoond door levende mensen.

Op een dag in de meidagen van 1835 stond hij op de stoep van het huis van mijn familie. Zijn gestalte schokte me: waar ik verwacht had dat hij, zoals zo veel idealisten, vermagerd en ontchecht zou zijn, was de kloeke jongeman opgezwollen tot een machtige vleesklomp en zijn knappe, donkere gezicht was een vette volle maan, omringd door de halo van een patriarchenbaard. Hij was pas vijftientig. Maar zijn dikke, zwarte krullen had hij nog en zijn donkere ogen herkende ik ontroerd. Ik barstte spontaan in snikken uit, hij omhelsde mij en klopte mij met zijn zware handen sussend op de rug, alsof ik een kind was dat getroost moest worden, en dat was ik.

Hij verspilde geen tijd met vragen naar mijn welbevinden en verklaarde zonder verdere uitleg dat hij het predikambt had opgegeven – de flegmatieke Friese boeren waren wars van bezieling, wensten in hun kerk te kunnen dommelen bij de dreun van vertrouwde woorden en gonzende psalmen, en hem was al te verstaan gegeven zich te matigen: hij was te flamboyant, te bezwerend, te priesterlijk zeiden sommigen. En hij maakte de mensen bang. ‘Ze hebben gelijk,’ zei hij. ‘Ik zoek priesterschap.’

We zaten in de salon. Hij bukte zich, opende zijn reistas en haalde er een kaart van het gehavend koninkrijk uit, spreidde die uit op de tafel en priemde een gezaghebbende vinger op een plek in de omstreden grensgebieden. ‘Hier.’

Ik begreep dat mijn leven zou veranderen. Dat ik de kalme academische loopbaan die ik mij gedacht had – maar die door

mijn moedeloosheid steeds vormlozer leek – voorlopig zou moeten opschorten. En hoewel wat onherroepelijk te gebeuren stond mijn onzekerheid bepaald niet verminderde, wist ik dat ik hem zou volgen, en dat ik veilig zou zijn in zijn zekerheid.

Driftig en met grote gebaren vertelde hij over de voorbereidingen die nog te treffen waren. Hij had zijn schepen achter zich verbrand, zijn bezittingen te gelde gemaakt om het stuk land daar in het zuiden te kunnen kopen, en hij bereidde zich voor op hard werk en ontberingen. Terloops vermeldde hij dat hij het aandeel in zijn vaders erfenis achter de hand hield.

Zijn bezoek aan de gestichten te Veenhuizen was hem bitter tegengevallen; de oorspronkelijke Weldadigheidsgedachte van Frederiksoord bleek verworpen te zijn tot dwang, die niet bij machte was de drankzucht, onzindelijkheid en liederlijkheid van de paupers en landlopers te beteugelen. Die teleurstelling had hem gesterkt in de overtuiging dat alleen vrije mensen in staat waren hun leven in eigen hand te nemen. ‘Niet zoals daar,’ zei hij, ‘niet zo.’

‘Waarom niet Amerika?’ vroeg ik voorzichtig. Velen volgden in die dagen geestelijke voormannen naar het land van beloften overzee, waarvan de uitgestrekte leegte zoveel meer kansen op een nieuwe gemeenschap bood.

Hij schudde zijn hoofd. ‘Dat land zal ons opslokken. Het kent geen grenzen, en de vrijheid lijkt er even grenzeloos, maar uiteindelijk zullen de wetten daar vanuit het oosten oprukken en de vrijheid aan banden leggen. Ons land zal zijn eigen grenzen hebben. En wij zullen ze bewaken.’

‘Ons land’, had hij gezegd, in grote ernst, ja zelfs met grimigheid. Ik vroeg me af of hij ons beiden bedoelde.

‘Anderen zullen volgen,’ zei hij beslist. Hij gebruikte het woord beschavingsopdracht. ‘Waar ooit Hollanders zich vestigden, daar is de mensheid in beschaving en verlichting gevorderd.’

Op datzelfde moment kreeg ik, toch bepaald geen ziener, een beangstigend visioen. Een land van melk en honing, geregeerd door een Gedachte waar niemand om gevraagd had. Ik keek naar de plek op de kaart, ergens ten zuidoosten van Maastricht,

waar zijn krachtige wijsvinger een kleine vochtplek had achtergelaten. ‘Maar wie wonen daar?’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Een paar simpele boeren,’ zei hij achteloos. Toen verhief hij zijn stem. ‘Wij zullen hun de ogen openen. En het volk zal zich vermeerderen. Als zandkorrels aan het strand.’

Ik betwijfelde of zandkorrels in staat zijn zichzelf te vermeerderen, maar zijn aartsvaderlijk taalgebruik sloeg me met stomheid. Er doemde een beeld op van vier jaar daarvoor: een krijzende boerenvrouw in lorren, kruipend over haar vuile erf, die mijn knieën omklemde en zich liet voort slepen door de modder, toen ik haar twee magere kippen wegdroeg om te slachten. Want ik was een krijzman en ik had honger.

‘Hoe wil je ons daar beschermen?’ Ik zei ook al ‘ons’.

De Gedachte zal ons beschermen. Het Woord maakt ons onkwetsbaar.’

God noemde hij niet en hij sprak niet van macht en kracht. Hij had voorgoed de wapens neergelegd.

Ik heb toen gemeend dat hij zijn tijd vooruit was, al had ik zijn ideeën nauwelijks kunnen benoemen. Hij keerde zich tegen staatsgezag en wapengeweld, en zou een anarchist geweest zijn als dat begrip toen al gebruikelijk was: geen wapen dan het bewogen woord, dat uit zijn mond donderde en overdonderde. Zijn ernst zag ik aan voor kinderspel, maar alleen omdat ik zelf een kind was.

(Nu, zoveel later, zie ik in dat hij niet alleen zijn tijd, maar ook zichzelf voorbijstreefde.

Vorbei sind die Kinderspiele,
Und alles rollt vorbei—
Das Geld und die Welt und die Zeiten
Und Glauben und Lieb und Treu.)

Het duurde nog ruim een maand voor wij gereed waren voor de onderneming. Er moesten zaken aangeschaft worden waarvan ik geen idee had (maar Willem wel): voorraden, materialen en

gereedschappen die naar hij mij verzekerde onontbeerlijk waren bij het stichten van een kolonie, al gebruikte hij dat woord niet. Soms sprak hij over ‘de republiek’, maar het idee van een staatsvorm, welke dan ook, strookte niet met zijn hoge idealen. ‘Het rijk’, zo noemde hij het bij voorkeur. Ik had bedenkingen daartegen, en betwijfelde of hij ervaring had met het grondvesten van een rijk, maar ik vroeg hem er niet naar. Ikzelf had nooit wat dan ook gesticht noch gegrondvest, en ik voegde me maar naar zijn soms vreemdsoortige beslissingen. Lijfgoed en vaatwerk kon ik billijken, net als spaden, houwelen en landbouwtuig. Mijn voorstel om een kleine huisapotheek mee te voeren vond Willems bijval, al bleek hij zich te beperken tot een vrij aanzienlijke voorraad laudanum, een panacee, naar zijn kraaiend verkondigde mening. Onze beschavingstaak was zeker ook gediend met nuttige en fraaie boeken, plaatwerken, kaartenboeken en schone letteren (waaronder de grote Helmers, Bilderdijk en Da Costa overigens ontbraken), en wetenschappelijke werken behelzende geografie, geologie en zelfs enige historische studiën. Dat hij geen theologische geschriften koos, verbaasde mij al evenmin. Wel was ik er, onopgemerkt, getuige van dat Willem een kleine zwarte bijbel in zijn enorme zwartlederen reisvalies stopte.

Op mijn aanraden schafte hij koopmansboeken aan, zodat wij met een degelijke boekhouding rekenschap konden geven van de resultaten van onze inspanningen. Daarnaast had hij een klein wetenschappelijk instrumentarium verzameld: meet- en weegapparatuur, een globe – die hij met grote zorg uitzocht – en marmeren bustes van diverse grootheden uit de Oudheid die ons bepaald zouden inspireren. Hij investeerde een aanzienlijk bedrag in een Leidse fles, een handzaam model stoommachine en een hels gewrocht dat op een monster uit de diepzee gelek, maar een brandspuit met zuigpomp bleek te zijn, waarzonder het inrichten van een nette nederzetting uitgesloten moest worden geacht.

Geen van de vragen die op mijn lippen brandden stelde ik. Achteraf kan ik de reden niet verklaren, maar ik had mijn lot volledig verbonden met dat van een vriend die zoveel sneller,

scherper, eloquenter en vuriger was dan ik, en wel zodanig dat ik mezelf een irrationeel vertrouwen oplegde dat alles goed zou komen als ik mijn ogen maar sloot en volgde, als een gelovige, of een schaap dat ter slachtbank wordt geleid. Zo aanvaardde ik zonder enige tegenwerping zijn voorwaarde – nee, eis – dat wij alle banden met onze oude wereld zouden verbreken. Met familie noch vrienden zouden wij contact onderhouden. De breuk met het verleden was voor hem zo absoluut, dat hij als vanzelfsprekend aannam dat hetzelfde gold voor mij, en anderen die zouden volgen, zoals hij al zijn sentimenten algemeen geldend achtte. Het leek mij toen juist en onontkoombaar en ik negeerde de pijnsteek die ik voelde – al verzweg ik het tegenover mijn moeder. (*Bitter, bitter heb ik dat betreurd, en nog. Maar al meen ik inmiddels vrij te zijn van Willems wetten, nu zijn er andere, knellender ketenen die mij verhoeden de weg terug in te slaan.*)

Die fraaie junimaand was vervuld van hoop. Voor het verwarde vaderland konden wij geen belangstelling meer opbrengen: de koppige koning, de intriges van Thorbecke en Groen, de afgunst op de nijvere Belgen, die een ware Grondwet aannamen en bovendien een ijzeren spoorweg hadden aangelegd: futiliteiten.

Wij hadden hogere zaken aan ons hoofd. Er moesten brieven geschreven worden, brochures, artikelen moesten in de leidende couranten verschijnen. In zijn agitatie was Willem niet in staat zich rustig aan de schrijftafel te zetten, en daarom delegerde hij die taak aan mij. Ik had enige ervaring met het schrijven van albumbladen, almanakbeschouwingen en milde paskwillen, en ik was blij een bijdrage te kunnen leveren. Hij prees mijn vlotte hand, noemde mij een bezielde dichter en stelde me terloops aan als zijn secretaris. Dat ik voor mijn traktaten vooral gebruikmaakte van de woeste teksten uit zijn brieven – zij het enigszins getemperd en grammaticaal gecorrigeerd – moet hem ontgaan zijn.

Willem noch ik waren doorkneed in staatshuishoudelijke zaken, en als ik over de praktische inrichting van onze gemeen-

schap begon, werd hij onrustig en gejaagd. Moest de grondslag gemeenschappelijkheid zijn, als in de vroege christengemeenschappen, was een verplichte gelijkheid wel te rijmen met de beloofde vrijheid, en ontstond de broederschap als bij toverslag uit de chemische reactie van beide?

‘Werk dat uit,’ zei Willem.

Bezorgd vroeg ik me af wie dat allemaal moest betalen. Zouden de inwoners behalve brood en ideeën nog andere zaken moeten delen om vrijheid met gelijkheid te kunnen verzoenen?

‘De liefde,’ zei Willem.

Ik wist niet of ik hem goed begrepen had en vroeg hem om toelichting. Hij wuifde het weg. ‘Alles zal zich voegen naar wat voorbestemd is,’ zei hij, en hij draafde alweer weg, met wapperende hemdsmouwen. Hij droeg Schillerhemden in die dagen.

Hijzelf organiseerde bijeenkomsten in sociëteiten en gezelschapsruimten om zijn ideeën uiteen te zetten, in de hoop anderen over te halen ons te volgen. Bij de leesgezelschappen der burgerij vond hij een gewillig, zij het kritisch gehoor, maar zeker onder de studenten van de Groningse Rijkshogeschool was het enthousiasme groot – er werd vurig *hoezee* geroepen en de petten vlogen de lucht in. Een enkeling haalde de heer Saint-Simon aan, en een verhitte jongeman in een werkmanskiel riep schor: ‘Collectief eigendom!’ Maar Willem ging op geen enkele politiek gekleurde opmerking in – mede omdat er grimmig besnorde politiefunctionarissen achter in de zaal stonden -, en hij benadrukte bewogen, ja soms met tranen in zijn ogen, de broederschap, zonder het begrip staatkundig te onderbouwen. Ikzelf sprak niet, maar stond terzijde, reikte hem soms een glas water aan en liet mij bedwelmen door zijn woorden.

Helaas, toen het op aanmelding voor zijn idealistische onderneming kwam, waren er slechts enkelen die zich presenteerden: dromerige, onhandige jongemannen van wie weinig ferme daadkracht te verwachten leek. Kort daarop liet de een na de ander het afweten, hooguit met vage beloften om zich later bij ons te voegen. Op mijn brochure *Naar De Ware Broederschap* kwam geen enkele reactie, en slechts de *Groninger Courant* plaatste